

*Хабарова Н. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. На сучасному етапі міжкультурна комунікація залишається актуальною дисципліною, яка вивчається у всьому світі. Міжкультурна комунікація – це обмін інформацією при зіткненні різних культур, в процесі якого мова є одним із головних засобів комунікації, а фразеологізм одним із представників етнокультурних особливостей, втілених в цьому засобі. Сам фразеологічний зворот несе в собі багатий культурологічний зміст, його значення складне та багатогранне, що може викликати труднощі в міжкультурній комунікації. Тому для рішення бар'єрів комунікації, пов'язаних з проблемами культурних розбіжностей, дослідження фразеологізмів представляє велике наукове і практичне значення.

Мета даної статті полягає в дослідженні деяких аспектів складності розуміння та вживання фразеологізмів в процесі міжкультурної комунікації, лексико-фразеологічної сполучуваності, надмірності та недостатності на прикладі української та французької мов. Фразеологізми – це особливе лінгвістичне явище, яке є не лише мовним інструментом, але й представником культурної семантики, який відбиває стереотипи світоглядних концепцій: національної культури, звичаїв, традицій народу, особливостей побуту, історичних подій. Іншими словами, фразеологізми мають як комунікативну, так і культурну цінність.

В статті наводяться результати дослідження деяких аспектів лексико-фразеологічної сполучуваності в процесі міжкультурної комунікації. Проводиться всебічний аналіз змістовно-сміслового наповнення поняття міжкультурна комунікація, її значущість для реалізації комунікативних намірів представників різних культур. Особливий акцент в статті зроблено на функціонуванні фразеологізмів як особливих засобів міжкультурної комунікації та актуалізації проблем їхнього розуміння представниками різних культур в процесі спілкування.

В статті досліджено семантичну надмірність та недостатність при перекладі фразеологічних зворотів та лексико-фразеологічної сполучуваності. Представлений матеріал дозволяє зробити висновок, що фразеологізми відбивають культурну специфіку мови та виконують важливу функцію в процесі комунікації, тому необхідно звертати увагу не лише на культурну конотацію, але й на правили вживання в мові.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, лексико-фразеологічна сполучуваність, фразеологізми, семантична надмірність та недостатність.

Постановка проблеми. Поняття «міжкультурна комунікація» та «міжкультурна компетентність» передбачають взаємозв'язок комунікативного, соціокультурного та когнітивного розвитку студентів, які базуються на пізнанні діяльності та культури народу, мова якого вивчається. Зародження

концептуальних рамок, зазначених вище термінів, знаходимо в працях американського антрополога Едварда Хола на початку 50-х років. В цей період міжкультурна комунікація формувалась, як галузь знання. Об'єктом її дослідження є комунікація між рідною та іноземною мовами, а також між людьми, які мають різницю в мовному та культурному контексті. Тобто, це адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до двох різних культур. В дослідженні міжкультурної комунікації основна увага приділяється культурним розбіжностям. Вона вивчає вплив культури на комунікацію. Тенденції міжкультурної комунікації та міжкультурної компетентності є важливим фактором при навчанні іноземних мов. Оскільки за словами Ф. С. Бацевич необхідно знати не лише лексику та граматику мови, яка вивчається, але й звичаї, культуру, традиції народу, який спілкується цією мовою [1]. На сучасному етапі формування вторинної картини світу важливим та актуальним є розвиток багатомовної та полікультурної особливості, здатної сприймати та інтерпретувати феномени іншої культури, порівнювати їх з феноменами власної культури та інтегрувати в свою картину світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головною метою в галузі міжкультурної комунікації є формування міжкультурної компетентності, що передбачає не лише вміння читати, писати та перекладати, а й правильно інтерпретувати певні прояви комунікативної поведінки у різних культурах.

Відповідно до форм та рівнів міжкультурної взаємодії, дослідники даних понять такі як: Ф. С. Бацевич [1], О. В. Кубрак [2], К. С. Мальцева [3], В. М. Манакін [4], І. Ю. М'язова [5]. виділяють у структурі міжкультурної компетентності поведінковий, емоційний, прагматичний та когнітивний аспекти. Поведінковий компонент виявляється у дотриманні норм етикету спілкування, у знанні невербальних засобів спілкування, прийнятих у цьому культурному суспільстві [3].

Мета статті полягає у визначенні поняття фразеологічних одиниць у ході міжкультурної комунікації з метою формування міжкультурної компетентності. На матеріалі текстів анотацій вивчити лексичну недостатність та надмірність, лексико-фразеологічну сполучуваність мовних одиниць в українській та французькій мовах.

Виклад основного матеріалу. На емоційному рівні іншомовні слова, які відбивають явища, ознаки, культурні традиції народу, можуть викликати бурну протилежну реакцію. З одного боку позитивна оцінка всього нового, раніше не баченого, а з іншого нерозуміння та негативне відношення до чужої культури. Прагматичний компонент формує країнознавчі знання, залучає студентів до етнолінгвокультурних цінностей мови, яка вивчається, та практичному використанню мови [1].

Зупинимося детальніше на когнітивному аспекті міжкультурної комунікації. Він пов'язаний з категоріями знання, мислення, розуміння феноменів іншої культури. Мова є засобом вербалізації національної культури світу. Саме взаємне розуміння мовних одиниць являє мовний код в процесі комунікації. Слова різних мов, які позначають те саме поняття, можуть розрізнятися семантичною ємністю в різних культурах. За словами Б. М. Манакіна розходження в мовному мисленні проявляється у відчутті надлишковості, або недостатності форм висловлювання [4]. Мова йдеться про семантичну сатурацію (насичення) як когнітивну категорію сприйняття та розуміння іншої культури в мовному плані. Форма виразу того самого об'єкту реального світу у французькій та українській мовах викликає у носіїв мови відповідну недостатність (у франкомовних комунікантів) та надлишковість (в українських комунікантів). Розглянемо цей фактор мовної реальності на прикладі слова палець в українській та французькій мовах. Щоб назвати цей предмет французькою, треба уточнити, що мається на увазі: палець руки або палець ноги, та якщо руки то саме який, тому що відомо, що пальці рук і ніг у французів називаються по-різному: *великий палець ноги* – фр. *gros orteil*; *великий палець руки* – фр. *poitse*; *вказівний палець* – фр. *index*; *середній палець* – фр. *médius*, *безіменний палець* – фр. *annulaire*.

Українське словосполучення один тиждень, два тижні, три тижня відповідають французьким виразам *huit jours*, *quinze jours*, *vingt jours*. Буквальний переклад – вісім днів, п'ятнадцять днів, двадцять днів. Невідповідність пояснюється тим, що те саме поняття по-різному – надлишкове або недостатне – висловлюється в різних мовах. Тому утворюються запозичення для виразу національного колориту, політичних, економічних реалій життя, наукових термінів, так званих інтернаціоналізмів. Це можуть бути запозичення з французької в сфері балетного танцю: *рух кішки* – фр. *pas de chat*, *рибки* – фр. *pas de poisson*, *ножиці* – фр. *pas de ciseaux*, *entrée (вхід)* – *перша частина*, *pas de deux* – *подвійне на*, *pas de trois* – *номрійне на*, *grand pas* – *велике на*, *pas d'action* – *на в русі* *u m.n.* З італійської походить термінологія мистецтв: *акварель* – *aquarelle*, *опера* – *opéra*, *балет* – *ballet*; англійська мова є джерелом формування спортивної термінології, кіно та комерції: *спорт* – *sport*, *футбол* – *football*, *експортувати* – *exporter*, *чек* – *chèque* *и т.п.*

Семантична надлишковість – недостатність належить до явних складнощів в процесі міжкультурної комунікації. Розглянемо головні приховані причини, які ускладнюють міжкультурну комунікацію. Мова йде про лексико-фразеологічне обмеження, яке регулює використання мови. Це означає, що слово має своє коло або резерв сполучуваності або валентності. Лексико-фразеологічна сполучуваність не універсальна, а національна, тобто притаманна конкретній мові. Яскравим прикладом її прояву є тексти анотацій до художніх творів. Розглянемо лексичну валентність виразу *l'étudiant s'enferme dans une échecs*, яку використовує автор в анотації до новели С. Цвейга «*L'Egaré*», яку відповідно до контексту можна перекласти як «замикатися у невдачах»:

L'Egaré – Inédit. Stefan Zweig.

Ayant échoué à un examen, l'étudiant Liebmann s'enferme peu à peu dans une spirale d'échecs. Lorsqu'il arrive une fois encore en retard à son cours de grec, le Professeur, déjà responsable de son redoublement, n'aura de cesse de le tourmenter..... Echec – скрутне положення.

Наступний приклад лексичної валентності в процесі міжкультурної комунікації – це назва роману Стефана Цвейга «*Lettre à une inconnue*» – «Лист до незнайомої». Слово *lettre* в словнику французької мови має три значення: 1) літера, 2) лист, 3) диплом, грамота. А також вживається в сталих виразах *pris à la lettre* – в буквальному сенсі; *s'en tenir à la lettre* – слідкувати буквальному сенсу, буквально пояснювати (правову норму); (*lettres*) *lettre de change* – вексель; *lettres de créance* – повноваження спостерігача; *lettres de mer* – судові документи; *lettres de rappel* – відклична грамота. Тому заголовок бажано перекладати лише після читання вторинного тексту анотації або після ознайомлення з повним тестом художнього твору. Таким чином, ми бачимо на прикладі простих слів *lettre* та *échec* (в сенсі їх розповсюдженості), що вивчати іноземну мову треба не шляхом запам'ятовування слів, а перекладати їх залежно від контексту.

Секрети та непередбачуваність лексико-фразеологічної сполучуваності доповнюються конфліктами між культурними уявленнями. Сполучуваність неоднакова в різних культурах та проявляється в текстах анотацій як подих часу, прикмета національного колориту: *Vin vert* – молоде вино – букв. зелене вино; *Quelle marmelade* – яка каша – букв. який мармелад; *Mauvais herbe* – бур'ян – букв. погана трава; *Héros de la fête* – винуватець свята – букв. герой свята.

Сполучуваність слів може бути сталим фразеологізованим, тобто закріпленим традицією. Цей фактор треба враховувати в процесі міжкультурної комунікації. У кожного народу протягом сторіч складається досвід пізнання світу, який передається через століття. Мова закріплює даний досвід пізнання світу в семантиці та структурі фразеологічних одиниць. Серед мовних засобів, які забезпечують міжкультурну комунікацію вони займають особливе місце. Фразеологічні звороти мови поряд з прислів'ями та приказками, сталими метафорами, крилатими висловами входять до фонових знань носіїв мови. Вони являють собою сукупність загальної інформації для учасників комунікації, які належать до однієї лінгвокультурної спільноти та є носіями загального знання. Їх вжиток у мовленні розрахований на те, що співрозмовник їх також знає та розуміє.

Українці, або іноземці зазвичай не мають тієї ж соціалізації, що і носії французької мови. Вони не мають можливості в процесі регулярного спілкування знайомитись з фоновими знаннями франкомовних людей. Вони отримують ці знання в процесі вивчення французької мови як іноземної. У зв'язку з цим важливим завданням викладача є навчання французькій мові в єдності з національною культурою, що сприяє оволодінню мовою як засобу міжкультурної комунікації, як засобу спілкування представників різних народів і культур. Інша культура пізнається через мову носія цієї культури. Фразеологізми – це унікальне мовне явище, оскільки з одного боку, вони є мовним явищем, яке забезпечує повноцінну комунікацію, з іншого боку, вони є яскравими представниками національно-культурної семантики та представляють стереотипи національно-культурного бачення світу: національну культуру, звичаї народу, традиції, історичні події. Іншими словами, фразеологічні звороти мають як культурологічну, так і комунікативну цінність. Ця особливість фразеологізмів відіграє важливу культурно-пізнавальну роль в практиці навчання французькій мові. Слід зазначити, що фразеологія як об'єкт вивчення викликає великі труднощі при вивченні французької мови, що утворює мовні

бар'єри при міжкультурній комунікації. Фразаєологізми, це образно мотивовані словосполучення, тобто їх значення мотивовано тим образом, який усвідомлюється при буквальному сприйнятті фразеологізмів. Це сприйняття асоціюється з будь-якою властивістю, станом, дією, відчуттям, ситуацією та усвідомлюється як їх подібність. Деякі фразеологізми зберігають в своїй структурі ті ознаки значення, які були безпосередньо пов'язані з його утворенням. В такому випадку метафоричний образ, який лежить в основі їх семантики зрозумілий та легко розшифровується. В більшості випадків фразеологічні звороти втрачають вмотивованість значення, в результаті чого їх образний зміст стає незрозумілим як для носіїв мови, так й для тих, хто вивчає мову.

Під фразеологічними одиницями розуміємо наступне визначення: це сталі сполучення двох або більше слів, які мають в плані змісту загальне значення, а в плані виразу – фіксований компонентний склад та граматичну структуру. Їх значення не можна визначити, якщо перекладати кожне слово окремо.

Визначення загального характеру фразеологізмів дав вчений Ш. Баллі: «сполучення, яке міцно увійшло в мову, називається фразеологічним зворотом». [3]. Бельгійський вчений французького походження виділяє наступні види фразеологічних одиниць: 1) вільні словосполучення (*les groupements libres*), тобто словосполучення без стійкості, які розпадаються після їх творення, 2) звичні словосполучення (*les groupements usuels*), тобто словосполучення з відносною свободою зв'язку, які допускають деякі зміни, 3) фразеологічні ряди (*les séries phraséologiques*), тобто групи слів, в яких два рівноположні поняття зливаються майже в одне. Ці словосполучення допускають перегрупування компонентів; 4) фразеологічні єдності (*les unités phraséologiques*), тобто словосполучення, в яких слова загубили своє значення та висловлюють одне ціле нероздільне поняття. Такі словосполучення не допускають перегрупування компонентів [6].

Українські дослідники визначають фразеологічні одиниці як мовну одиницю, для якої характерні такі другорядні ознаки метафоричності, еквівалентності та синонімічності слову. Деякі лінгвісти вважають, що головною ознакою фразеологічного звороту є його відтворюваність, оскільки фразеологізми не творяться в процесі спілкування, а відтворюються як готові цілісні одиниці [3].

Таким чином, фразеологізми мають характерний набір диференційних ознак: 1) це готові мовні одиниці, які не творяться в процесі спілкування, а добуваються з пам'яті цілком; 2) це мовні одиниці, для яких характерна сталість в значенні, в складі та структурі (аналогічно окремим словам); 3) в акцентологічному відношенні це такі звукові комплекси, в яких їх складові та компоненти мають два та більше основних наголосів; 4) це подільні утворення, компоненти яких усвідомлюються мовцями як слова [6]. Фразеологізми мають містити всю сукупність зазначених ознак, які відрізняють їх від вільних сполучень та слів.

Фразеологічні словосполучення висловлюють авторську інтенцію, тобто об'єктивують ілюктивну функцію в дискурсивному просторі рекламних текстів анотацій. Вони формують міжкультурну компетентність, оскільки не перекладаються буквально, а передаються визначеним еквівалентом. Фразеологічні одиниці існують на сторінках літератури як прикмета емоційного виразу й умонастрою. Вони виконують функцію

фундаменту для побудови необхідних формулювань адресата з метою впливу на адресанта.

Наведемо приклад фразеологізмів в текстах анотацій. Вони передають намір адресата, формують міжкультурну компетентність, оскільки не перекладаються буквально, а передаються визначеним еквівалентом. Наприклад, контекстне вживання фразеологізмів в анотації до роману Стефана Цвейга «Марія-Антуанетта»:

Marie-Antoinette. Stefan Zweig.

Le cynisme de la boutade aura beaucoup fait pour la fâcheuse réputation de Marie-Antoinette. Des Parisiens affamés, elle aurait dit: «Ils n'ont pas de pain? Qu'ils mangent de la brioche!». Mot très certainement apocryphe, mais révélateur du portrait de femme futile et débauchée qui fut fait de l'«Autrichienne» après la Révolution.

Zweig, s'appuyant sur les archives de l'Empire autrichien, retrace avec pénétration l'évolution de cette trop jeune reine de 15 ans, que la faiblesse de Louis XVI va précipiter dans un tourbillon de fêtes avant de la vouer à la guillotine.

La lecture de Laurent Jacquet, mêlant sensibilité et rigueur, rend pleinement justice aux exceptionnelles qualités de biographe de Stefan Zweig.

1) *manger de la brioche* – їсти делікатесу;

2) трансформований фразеологізм із заміною компонентів – *précipiter dans un tourbillon de fêtes* – зануритися у колорит свята (*être dans un tourbillon de vie* – крутитися в життєвому колориті);

3) *rendre justice* – віддати належне.

Особливістю фразеологічних зворотів, як засобів, які забезпечують міжкультурну комунікацію, є оцінний характер значення цих мовних одиниць: фразеологічні звороти означають не лише будь-який фрагмент дійсності, але й висловлюють позитивну або негативну думку мовця стосовно того, що означається.

Роль фразеологізмів в сучасній французькій мові значно зростає. Правильне розуміння інформації з франкомовної преси, телебачення, радіо, художніх творів сучасних авторів стає складним без знання найбільш вживаних фразеологічних одиниць.

Висновки. В простих випадках., коли слова різних мов містять в собі однакову кількість понятійного матеріалу, відбивають той самий об'єкт дійсності, реальне їх вживання в мові може бути різним, оскільки вони визначаються різним мовним мисленням та різним мовним функціонуванням.

Це означає, що кожне слово має своє, притаманне лише даній мові коло або резерв сполучуваності. Тобто вони сполучаються з одними слова, а не сполучаються з іншими. Ця лексико-фразеологічна сполучуваність національна, а не універсальна, тому що притаманна лише конкретному слову в даній конкретній мові. Специфіка ця стає очевидною лише при зіставленні мов, подібно тому, як рідна культура виявляється при зіткненні з чужою. Тому носії мови не бачать цих головних труднощів, видимих для тих, хто вивчає мову. Носіям не зрозуміло, що чай може бути сильним (*le thé fort*). Інша складність – це конфлікт між культурними уявленнями різних народів щодо предметів та явищ реальності, які визначаються «еквівалентами» цих мов. Ці культурні уявлення зазвичай визначають різні стилістичні конотації слів різних мов. Таким чином, мовна еквівалентність – це міф, який розпадається, якщо прийняти до уваги такі фактори як об'єм семантики, стилістичні конотації та лексико-фразеологічну сполучуваність.

Більш детальне вивчення функціонування лексико-фразеологічних сполучень у французькій та українській мовах визначає коло нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 534 с.
2. Кубрак О. В. До питання проблем міжкультурної комунікації. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії і розвиток: матеріали II Міжнародної практичної конференції: 25-26 листопада 2022 р., Одеса. Львів, Торунь – Lina Press. С. 47–50.
3. Мальцева К. С. Міжкультурне непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис.... канд. філософ. Наук 09.00.04. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2002. 20 с.
4. Манакін Б. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ. ЦУЛ, 2012. 288 с.
5. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття міжкультурна комунікація. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. № 8. К. 2006. С. 108–113.
6. Bally Charles Précis de stylistique, Paris 1905. 354 p.

Khabarova N. Lexical-phraseological compatibility and intercultural communication

Summary. At the current stage, intercultural communication remains a relevant discipline that is studied all over the world. Intercultural communication is the exchange of information when different cultures collide, in the process of which language is one of the main means of communication, and phraseology is one of the representatives of ethnocultural features embodied in this means. The phraseological phrase itself carries a rich cultural meaning, its meaning is complex and multifaceted, which can cause difficulties in intercultural communication. Therefore, for the solution of communication

barriers related to the problems of cultural differences, the study of phraseological units is of great scientific and practical importance.

The purpose of this article is to study some aspects of the complexity of understanding and using idioms in the process of intercultural communication, lexical-phraseological compatibility, redundancy and inadequacy using the example of the Ukrainian and French languages. Idioms are a special linguistic phenomenon, which is not only a linguistic tool, but also a representative of cultural semantics, which reflects stereotypes of worldview concepts: national culture, customs, traditions of the people, peculiarities of everyday life, historical events. In other words, idioms have both communicative and cultural value.

The article presents the results of the study of some aspects of lexical and phraseological compatibility in the process of intercultural communication. A comprehensive analysis of the content and meaning of the concept of intercultural communication, its significance for the realization of communicative intentions of representatives of different cultures is carried out.

Special emphasis in the article is made for the functioning of phraseological units as special means of intercultural communication and actualization of the problems of their understanding to representatives of different cultures in the process of communication. The article examines semantic redundancy and insufficiency in the translation of phraseological turns and lexical-phraseological compatibility. The presented material allows us to conclude that idioms reflect the cultural specificity of the language and perform an important function in the communication process, so it is necessary to pay attention not only to the cultural connotation, but also to the rules of use of the language.

Key words: intercultural communication, lexical-phraseological compatibility, phraseological units, semantic redundancy and insufficiency.